Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti *Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri* №1, 2023, **s. 86-91**
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет *Актуальные проблемы музыкальной науки, культуры и образования* №1, 2023, **с. 86-91**
Azerbaijan State Pedagogical University *Actual problems of the science, culture and education of music* №1, 2023, **pp. 86-91**

UOT 78

Rüfət Ramazanov
aparıcı elmi işçi, bəstəkar,
Azərbaycan Bəstəkarlar və
Kinematoqrafçılar İttifaqının üzvü,
Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası,
AZ 1014, Bakı ş., Ş.Bədəlbəyli küçəsi, 98
E-mail: rufatcomposer25@gmail.com

MÜASİR MUSİQİNİN TƏHLİLİNƏ DAİR ELMİ-NƏZƏRİ MÜLAHİZƏLƏR

Açar sözlər: *musiqi, təhlil, bəstəkar, nəzəriyyə, əsər*

Məqalə Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında qələmə alınmış müasir musiqinin təhlilində özünü göstərən bəzi elmi-nəzəri xüsusiyyətlərə həsr olunmuşdur. Burada müasir musiqinin quruluşunda bəlli olan bəzi xarakterik cəhətlər, eyni zamanda, bəstəkarlıq texnikasının istifadəsinə əsaslanan əsərlərin düzgün təhlili və araşdırılması başlıca tədqiqat obyektidir. Müasir musiqinin təhlili, eyni zamanda, bir neçə elm sahəsinin müdaxiləsi ilə araşdırılması sübuta yetirilmişdir. Burada, ilk növbədə fəlsəfənin də rolu əvəzolunmazdır. Araşdırılma prosesində Azərbaycan bəstəkarlarının bəzi əsərlərindən sitatlar verilmiş və üzərində təhlilin düzgün aparılması, nümunə kimi göstərilmişdir.

Elmi yeniliyi: Məqalədə ilk dəfə müasir musiqinin araşdırılması və eyni zamanda, düzgün təhlili haqqında bəzi elmi-nəzəri mülahizələr qələmə alınmışdır. Müasir bəstəkarlıq texnikaları və yeni yazı üsullarının istifadəsi ilə yazılmış əsərlərin araşdırılmasında özünü göstərən bəzi xüsusiyyətlər, burada təhlilin artıq yeni istiqamətlərini sübuta yetirir. Bu da, müasir musiqinin təhlili prosesinin həm musiqişünaslıq və eyni zamanda, fəlsəfi-estetik baxımndan araşdırılmasınında bəzi tələbləri qarşıya qoyur.

Р.Рамазанов

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ РАССМОТРЕНИЯ ПО АНАЛИЗУ СОВРЕМЕННОЙ МУЗЫКИ

Ключевые слова: *музыка, анализ, композитор, теория, произведение*

Статья посвящена некоторым научно-теоретическим особенностям, которые проявляются при анализе современной музыки, написанной в произведениях азербайджанских композиторов. Здесь некоторые

характерные черты, которые проявляются в структуре современной музыки, в то же время, правильный анализ и исследование произведений на основе использования композиционных приемов являются основным объектом исследования. Анализ современной музыки также оказался междисциплинарным исследованием нескольких дисциплин. Здесь, прежде всего, незаменима роль философии. В процессе исследования были приведены цитаты из некоторых произведений азербайджанских композиторов и показан правильный анализ в качестве примера.

Научная новизна: Впервые в статье написаны некоторые научно-теоретические соображения по поводу изучения современной музыки и в то же время ее правильного анализа. Некоторые особенности, проявляющиеся при изучении произведений, написанных с применением современных композиционных приемов и новых приемов письма, уже здесь обосновывают новые направления анализа. Это предъявляет определенные требования к процессу анализа современной музыки как с музыковедческой, так и с философско-эстетической точек зрения.

R.Ramazanov

SCIENTIFIC THEORETICAL CONSIDERATIONS ON THE ANALYSIS OF MODERN MUSIC

Keywords: *music, analysis, composer, theory, work*

The article is devoted to some scientific and theoretical features that appear in the analysis of modern music written in the works of Azerbaijani composers. Here are some of the characteristic features that appear in the structure of modern music, at the same time, the correct analysis and study of works based on the use of compositional techniques are the main object of study.

The analysis of contemporary music has also proven to be an interdisciplinary study of several disciplines. Here, first of all, the role of philosophy is indispensable. In the course of the study, quotations from some works of Azerbaijani composers were given and the correct analysis was shown as an example.

Scientific novelty: For the first time in the article, some scientific and theoretical considerations are written about the study of modern music and at the same time its correct analysis. Some of the features that manifest themselves in the study of works written with the use of modern compositional techniques and new writing techniques already here substantiate new directions of analysis. This imposes certain requirements on the process of analyzing contemporary music, both from the musicological and philosophical and aesthetic points of view.

Müasir dövrümüzdə yaranan incəsənət əsərləri, özünün intellektual ifadəsi ilə, iyirmi birinci əsrin tələblərinə uyğun olmaqla, daha mürəkkəb quruluşa malikdir. İncəsənətin hər sahəsindən nümunə göstərməklə qeyd etmək olar ki, onun ilk-başlanğıc, klassik nümunələri, məhz dini mövzulara əsaslanaraq, insanın inanc və təriqətlərini ifadə etməklə interpritasiya olunmuşdur. Buna nümunə olaraq, təsviri incəsənətdə, rəssamlığın, heykəltəraşlığın əsas və aparıcı mövzuları, məhz dini epizodlara (Bibliyaya əsaslanaraq) müraciətində xarakterik xüsusiyyətə malikdir. Bu baxımdan, Leonardo da Vinçi, Tisian, Renuar və başqa dünya şöhrətli rəssamların əsərlərini xüsusilə nümunə göstərmək olar. Teatr sahəsində də, qədim Yunan mifologiyasına əsaslanaraq teatrlaşdırılmış epizodlar bu sənətin yaranması və inkişafında aparıcı rola malikdir.

Musiqinin də, Avropa-klassik janrlarında ilkin ifadə nümunələri, məhz kilsə ənənəsində özünü göstərən dini ayin və mərasimlərin müşayiətində olduqca böyük rol oynaması məlumdur.

Azərbaycan mədəniyyətində də, bir müsəlman ölkəsi kimi, bu proses məhz dini mövzular, ibadətlər əsasında yaranaraq, özünün ilk nümunələrini bərqərar etmişdir. Teatr sahəsində, mədəniyyət tariximizdən məlum olan "Şəbihlər" buna parlaq sübutdur. Bu mövzu əsasında "Azərbaycan musiqi tarixi" (I cild) kitabında yazılmışdır: - "Bu dövrdə, Azərbaycanda digər teatrlaşdırılmış dini tamaşalardan "Təziyə" misteriyalarını və "Şəbeh" dramlarını göstərmək olar." [1, s.19] Məhz şəbeh tamaşalarında ifadə olunan dini motivlər musiqinin müşaiyəti əsasında icra olunmuş və dövrün ziyalı təbəqəsi qarşısında göstərilmişdir.

Musiqinin ilk səslənməsi də, məhz dini ayinlərin icrası ilə ifadə olunması məlumdur."O dövrdə islam tərəfindən iki oxuma üsulu təsdiqlənmişdir. Bu ən əvvəl məsçidin minarəsindən azançının verdiyi azan idi. Azan gündə beş dəfə səslənirdi və camaatı namaza dəvət edirdi." [2, s.8] İstər Avropa mədəniyyətində, istər Şərq mədəniyyətində həmin incəsənət nümunələri, dövrünün insanları tərəfindən böyük rəğbət və dərin hörmət hissi ilə qarşılanmışdır. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, o dövrün insanları öz zamanında yaranmış incəsənət nümunələrini də, eynimənalı şəkildə dərk edib qəbul edə bilməmişlər.Bəzi hallarda, musiqinin dini mərasim əsasında səslənərək nümayiş olunması, o dövrün dinləyicisi və ya tamaşaçısı tərəfindən tanınması, onun məmuniyyətlə qəbul edilməsinə dəlalət etmişdir.

Müasir dövrümüzdə də, yaranmış bəzi incəsənət əsərləri, bu günün dinləyicisi və tamaşaçısı qarşısında müəyyən sədd yaratmışdır ki, bu da, onun düzgün dərk olunması və onun müqabilində qəbul olub-olunmaması haqda müəyyən təzadlı fikirləri yaratmaqdadır. Əlbəttə, müasir dövrümüzün dinləyici və tamaşaçısı intellekt cəhətdən yüksək səviyyəli, dünyagörüşü baxımından olduqca zəngin bir şəxsdir. Amma, qeyd etmək lazımdır ki, müasir dövrün incəsənət nümunələri də, xüsusi hazırlıq, mütaliyə səviyyəsi və zövq tələb edir. Məhz bu baxımdan, yaradıcı insanlarla xalq arasında müəyyən ziddiyyətlər və

anlaşılmazlıqlar yaranmaqdadır.

Müasir incəsənətin bu günü, "kölgələr" teatrı, "Pantomim" oyunu, bir aktyorun ifasında mono-teatr, musiqi sahəsində - müasir tərkibli (qeyri-ənənəvi instrumental qrup) üçün musiqi, hazırlanmış fortepiano, sonorika səslənməsi əsasında və s. əsərlər dövrümüzün aktual tələblərinə dəlalət edir. Məhz bu xüsusiyyət, müasir musiqinin auditoriyasını, ancaq professional musiqiçilərdən ibarət olaması ilə qənaətləndirir. Ancaq, cəmiyyətimizdə müxtəlif sahələrə aid olan yüksək səviyyəli, savadlı mütəxəssislər mövcuddur ki, onların maraq dairələri bu musiqini (həmçinin digər incəsənət sahələrini) dərk edib qavranılmasında bir qədər çətinlik çəkirlər. Bəzən, bəstəkarların əsərlərində, onun konseptual əsasında müəyyən yaradıcı tapıntılar və yeniliklərin mövcudluğu, dinləyicidə bəzi suallar yaradır ki, bu da, ancaq xüsusi hazırlığı olmamasına dəlalət edir. Bu problem ətrafında, görkəmli Alman filosofu Artur Şopenqauer belə söyləmişdir. – " Bəzən mən insanlarla, kiçik yaşlı uşağın öz gəlinciyi ilə danışdığı kimi ünsiyyət qururam. Uşaq başa düşür ki, gəlincik onu anlamır. Ancaq o, bu ünsiyyətdən zövq alır." [3, s.11] Müasir bəstəkarların öz əsərləri ilə çıxış etməsi, məhz bu kimi münasibətin yaranmasına bənzəyir. Bu baxımdan, müasir musiqinin düzgün anlaşılıb, dərk olunmasında müəyyən bir germenevtik problem meydana çıxmışdır ki, bu da, müasir musiqişünaslığın və eyni zamanda, musiqi tənqidinin bir qədər çətinliklərlə qarşılaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bəstəkar öz əsəri, ideyası üzərində azaddır. O, bir azad, yaradıcı insan kimi, öz fikirləri ilə tam sərbəst və müstəqildir. Bəzən, yaradıcı insanlar, həmçinin bəstəkarlar öz əsərləri üzərində "kodlaşan" müəyyən ideyalarla bölüşmür və onları açıqlamır. Bu missiyanı, yalnız musiqişünasların öhdəsinə buraxır. Musiqişünas-alimlər bir çox müasir musiqi əsərləri əsasında yaddaqalan böyük elmi araşdırma və tədqiqatların qələmə alınması ilə musiqi tarixinə öz imzalarını atmışlar. Amma, digər tərəfdən, hər bir musiqişünas-alim öz tədqiqatında özünün individual elmi araşdırmasını yaradır ki, bu da, onun şəxsi fikir və ideyalarını ifadə edir. Bu baxımdan, görkəmli Hind filosofu Oşo Radjnişin bəzi fikirləri maraq doğurur:

- " Əql bilə bilməz, əql ancaq nəzəriyyələşdirməyi bacarır. O, sözlərlə "oynayaraq" onu çox çevik şəkildə işlədir. Ancaq, bütün bunlar interpritasiyadır, real deyil." [4, s. 126] Bu fikrə əsaslanaraq, qeyd etmək olar ki, bəstəkarın əsərində "kodlaşan" əsl yaradıcı həqiqət, musiqinin ideyası üzərində "gizlənməkdədir". Elmi təhlil, yüksək dərəcədə yerinə yetirilsə də, müəllifin əsər əsasında konseptual ideyası, ancaq bəstəkarın öz "xətti" üzərində mövcud olur.

Müasir musiqinin təhlili, olduqca mürəkkəb və xüsusi elmi hazırlıq tələb edən bir prosesdir. Burada, qeyd etdiyimiz kimi, xüsusi hazırlıq, müasir musiqini dünya səviyyəsində bilmək, dinləmək bacarığı və eyni zamanda, geniş mütaliyə tələb olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu kimi elmi təhlil əsasında paralel olaraq bir sıra elm sahəsinin də istifadəsi vacibdir. Yəni, burada təkcə musiqinin elmi mahiyyətindən başqa, fəlsəfənin. psixologiyanın, riyaziyyatın və nəhayət tarix kimi

elm sahələrinin müdaxiləsi vacibdir. Müasir incəsənətin tədqiqat prinsipi, qoyulmuş problemin həllində, onun əsas mahiyyətinin hərtərəfli təhlili əsasında araşdırılması zamanın tələbidir. Çünki, yaradıcılıq, özünün elmi mahiyyəti baxımından birtərəfli və məhdud olaraq araşdırıla bilməz.

Müasir dövrümüzdə incəsənətin bir sıra maraqlı nümunələri yaranmışdır ki, bu demək olar onun tabe olduğu janrın məntiqi çərçivəsindən çıxaraq,yeni bir məcrada özünü göstərmişdir. Məsələn, məşhur bəstəkar Ştokhauzen müəllifi olduğu "Qruppen" simfonik əsəri, eyni zamanda üç orkestrin ifası üçün nəzərdə tutulmuşdur ki, burada üç dirijorun ifası, (eyni vaxtda) bu janrın qeyri-adi yozumunu özündə sübuta yetirir. Bu fakt, məşhur fransız rəssamı Dübüfenin sözlərini bir daha yada salır: - " Mən rəngkarlıq əsərini o məqamda sevirəm ki, o artıq rəngkarlıq deyil." [5, s.356] Bununla, müasir bəstəkar yaradıcılığına məxsus olan əsərlərin təhlili, tədqiqatçılar qarşısında bəzi çətinliklərin yaranmasına səbəb olur. Belə əsərlərin təhlilində müəyyən yanaşma tərzi mövcuddur ki, bu da, musiqişünasların araşdırmasında bir növ istiqamətləndirici rol oynayır. Burada müəyyən təhlil qanunauyğunluğunu yaratmaq lazımdır ki, bu da, hazırki tədqiqatın əsas elmi məqsədini daşıyır. Qeyd etmək lazımdır ki, musiqişünas-tədqiqatçı əsərin müəllifi kimi yaradıcı insan olmaqla, bu pörosesə tam individual yanaşır. Hər bir musiqişünasın təhlili, bilavasitə onun bilik və təcrübəsi, eyni zamanda, onun mütaliyə səviyyəsi çərçivəsində özünü göstərir. Bununla, təhlilin bəzi vacib məqamlarını ardıcıl şəkildə qeyd olunmasını labüd hesab edirəm:

1. Musiqi əsərinin əsas təhlil obyekti kimi, onun proqramlılıq xüsusiyyətinə diqqət yetirmək lazımdır. Çünki, əsərin proqramı və ya onun istinad etdiyi əsas obraz xüsusiyyəti, musiqi əsərinin başlıca mahiyyətini təşkil edir. Əsərin proqramlılıq xüsusiyyətini müəyyənləşdirilməsi, artıq onun məqsəd və vəzifəsini, eyni zamanda, müəllifin ideya və konsepsiya quruluşunu büruzə verir ki, bu da, əsərin yazılmasının başlıca prinsiplərini qarşıya qoyur.

2. Digər təhlil prinsiplərindən biri də, əsərin forma-quruluş xüsusiyyətidir. Artıq əvvəlki elmi məqalədə qeyd etmişdik ki, müəyyən forma və konkret quruluşa malik olmayan əsər yoxdur. Hər bir əsər, mütləq müəyyən forma və quruluşa malikdir. Yaradıcı praktikama əsaslanaraq, qeyd edə bilərəm ki, əgər bəstəkar üzərində çalışdığı əsərin necə başlayıb və necə tamamlandığını öncədən bilirsə, deməli artıq musiqi əsəri mövcuddur. Başqa sözlə desək, əsərin bir yaradıcı ideya kimi cizgiləri artıq qurulmuşdur. Çünki, müəllifin ideyası əsasında ən başlıca, vacib prinsip, əsərin kompozisiya çərçivəsinin öz cizgilərini yaratmasıdır.

3. Növbəti təhlil obyekti, əsərin *əsas mövzusunun* üzərində müəyyən-ləşmişdir. Bu, olduqca mürəkkəb bir təhlil olmaqla, özündə bir neçə xüsusiyyətləri müəyyən etməlidir. Əsas məvzu, başqa sözlə desək, musiqi əsərinin əsas-aparıcı tematik nümunəsi, onun başlıca ideya-məqsədini ifadə edir. Əsərin əsas mövzusunun təhlili ilə paralel olaraq, musiqinin instrumental həlli, yəni orkestrləşməsini də, araşdırmaq lazımdır. Çünki, musiqi nümunəsi bu və ya digər

alətin, başqa sözlə desək, alərlər qrupunun müştərək səslənməsi ilə özünün dramaturji ifadəsini yaradır. Müasir musiqi əsərlərinin təhlili bir daha göstərir ki, əsas mövzu, müəllifin təxəyyülünə uyğun olaraq, klassik yozumda deyil, müasir quruluşa malik olur ki, bu da, ənənəvi stereotiplərdən kənar bir yozumda qələmə alınır. Bu baxımdan, həmin mövzu tədqiqatçı tərəfindən düzgün təhlil olunmalı və musiqi nümunəsinə elmi qiymət verilməlidir. Əsərdə əsas mövzunun düzgün təhlili, onun inkişafında işləmə prinsipini də qeyd edib, onun hansı bəstəkarlıq yozumu ilə həllini müəyyən edəcək. Nəzərə almaq lazımdır ki, "işləmə" mövzusu, adətən əsas mövzunun melodik nümunəsi əsasında öz həllini tapır. Burada, müəllifin yaradıcı fantaziyası, zövq və biliyi olduqca böyük rol oynayır.

Müasir musiqinin təhlili, əsərlərin yazılmasının vacib olduğu qədər mühüm və əhəmiyyətli olmaqla yanaşı, bəstəkar yaradıcılığının inkişafı üçün də, böyük rola malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan musiqi tarixi. I cild. Bakı. Şərq-Qərb, 2012, s.19, 592 s.
2. Yenə orada. s. 8.
3. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. М., Московский клуб, 1992, с. 11, 395 с.
4. Ошо Раджниш. Когда ботинки впору. М., Нирвана, 2000, с.126, 399 с.
5. Лифшиц М. Мифология древняя и современная. М., Искусство, 1980, с. 356, 582 с.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 01.05.2023
Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 10.05.2023
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 01.06.2023
Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:
sənətşünaslıq doktoru, professor Nailə Rəhimbəyli
ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 saylı qərarı ilə çap olunur.